

جمهوری اسلامی ایران
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه
مدیریت حوزه علمیه استان قم
رساله علمی سطح ۴

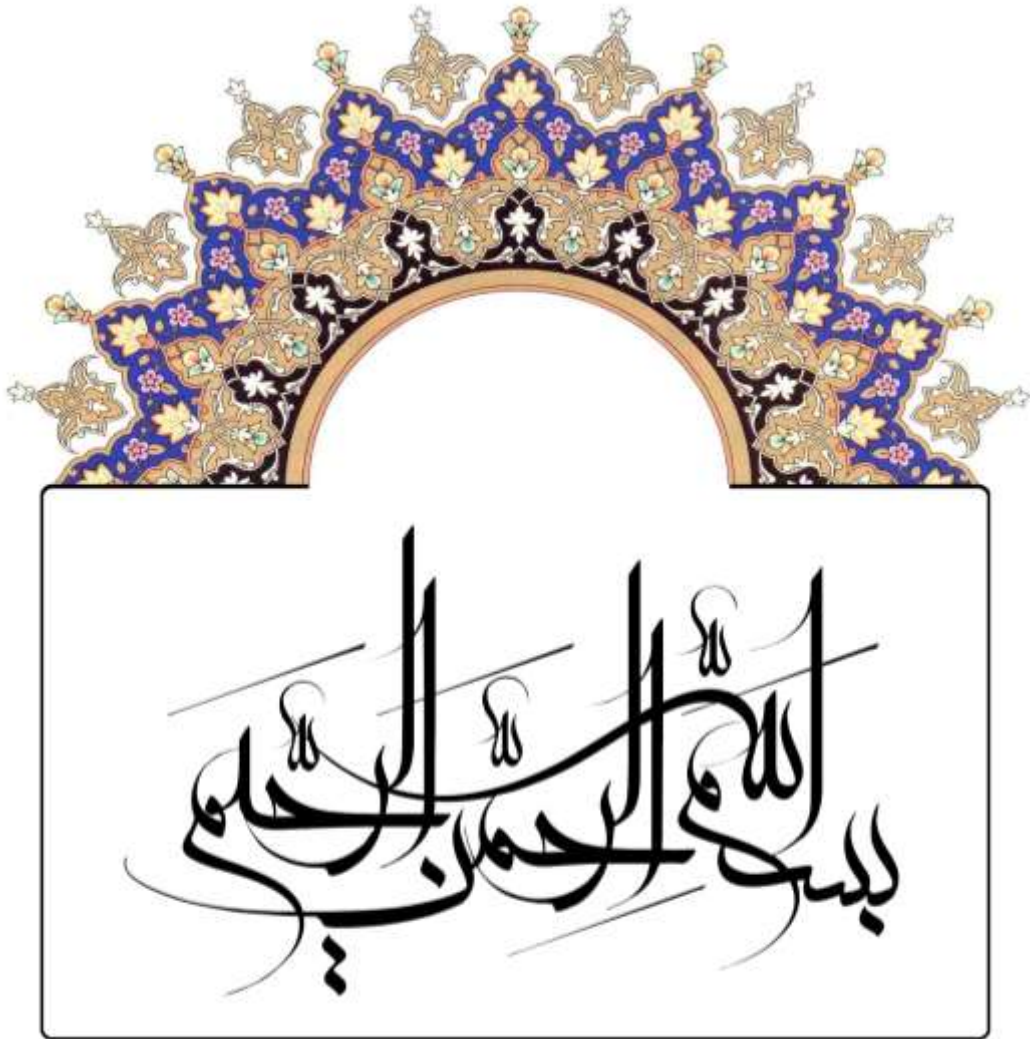
بررسی فقهی جهل، عمد و خطا در قرائت و اذکار نماز در فقه امامیه

استاد راهنما: آیت الله علی رحمانی فرد سبزواری ^{زیدعزه}

استاد مشاور: آیت الله محمد علی خزادلی ^{زیدعزه}

محقق: اسماعیل اشکور وکیلی

سال تدوین: ۱۳۹۷-۱۴۰۰

الَّذِينَ إِنْ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ... (حج، ٤١)

(مؤمنان) همان کسانی هستند که هرگاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز را اقامه می‌کنند و ...

إِلَهِي هَذِهِ صَلَاتِي صَلَّيْتُهَا لَا لِحَاجَةٍ مِنْكَ إِلَيْهَا وَلَا رَغْبَةَ مِنْكَ فِيهَا إِلَّا تَعْظِيمًا وَطَاعَةً وَإِجَابَةً لَكَ إِلَهِي
مَا أَمَرْتَنِي بِهِ إِلَهِي إِنْ كَانَ فِيهَا خَلَلٌ أَوْ نَقْصٌ مِنْ رُكُوعِهَا أَوْ سُجُودِهَا
فَلَا تُؤَاخِذْنِي وَتَفَضَّلْ عَلَيَّ بِالْقَبُولِ وَالْغُفْرَانِ

(مفاتیح الجنان، تعقیبات مشترک نماز)

تقديم

این اثر ناچیز را تقدیم می‌کنم به محضر مبارک

بِسْمِ اللَّهِ الْعَظِيمِ، ابِصْلَاحِ الْمَهْدِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ

السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَقُومُ

السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَقْعُدُ

السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَقْرَأُ وَتَبِينُ

السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تُصَلِّي وَتَقْنُتُ

السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَرْكَعُ وَتَسْجُدُ

السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَهْلِلُ وَتُكَبِّرُ

السَّلَامُ عَلَيْكَ حِينَ تَحْمَدُ وَتَسْتَغْفِرُ (زيارت آل بس)

يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ، مَسْنَا وَ أَهْلَنَا الضَّرُّ، وَ جُنْنَا بِيضَاعَةَ مُرْجَاةٍ
فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ، وَ تَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ

(يوسف، ۸۸).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ نَسْتَعِينُهُ وَ نُؤْمِنُ بِهِ وَ نَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ وَ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُرْسَلِينَ، أَبِي الْقَاسِمِ الْمُصْطَفَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ الْمَظْلُومِينَ، سَيِّمًا الْحُجَّةِ بْنِ الْحَسَنِ الْعَسْكَرِيِّ رُوحِي وَ أَرْوَاحِ الْعَالَمِينَ لَهُ الْفِدَاءُ وَ عَجَّلَ اللَّهُ تَعَالَى فَرَجَهُ، وَ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ.

به مصداق «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعَمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ، لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ»^۱، بر خود لازم می دانم مراتب تقدیر و تشکر خود را از اساتید معظم، حضرت آیت الله علی رحمانی فرد سبزواری ^{زید عزه} (استاد راهنما) و حضرت آیت الله محمد علی خزانلی ^{زید عزه} (استاد مشاور) و داوران گرامی حضرت آیت الله سید میر تقی حسینی گرگانی ^{زید عزه} و حضرت حجت الاسلام و المسلمین محمد حسین عبدی ^{زید عزه} اعلام دارم چرا که در نتیجه هدایت، ارشاد و راهنمایی های بی دریغ و سازنده ایشان، این رساله به سرانجام رسید. و نیز بر خود لازم می دانم تا از همه اساتیدم به خصوص مقام معظم رهبری حضرت آیت الله امام خامنه ای ^{حفظه الله}، حضرت آیت الله جعفر سبحانی ^{حفظه الله} و حضرت آیت الله احمد مجتهدی تهرانی ^{رحمه الله} تشکر کنم. همچنین از مدیریت حوزه علمیه استان قم که با ارائه جزوات آموزشی برای پایان نامه نویسی، حمایت و همکاری صمیمانه مسئولین مربوطه، مرا در تدوین این رساله یاری نمودند، تشکر می نمایم.

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

اسماعیل اشکور و کیلی

مهر ۱۳۹۷ - ۲۱ آذر ۱۴۰۰

(موارد مطروحه داوران محترم در جلسه دفاع تکمیل، اصلاح و اعمال شد.)

چکیده رساله

این پژوهش قصد دارد تا احکام مرتبط با جهل، عمد و خطا در قرائت و اذکار نماز در فقه امامیه را براساس منابع فقه امامیه (قرآن، سنت، عقل و اجماع) مورد بررسی و استنتاج قرار دهد. از آنجایی که به طور مستقل و مفصل این موضوع بحث نشده است این رساله می‌تواند بنیان‌گذاری و شروع پژوهش‌های دیگری در این موضوع باشد. در این تحقیق از روش آمیزه‌ای و تلفیقی (قرآن و احادیث، نقلی تاریخی، عقلی برهانی، علمی تجربی، زبانی و ادبی و توجه به عرف) استفاده شده است.

نماز ماهیت اعتباری مرکب ممتد متحد با اجزایش از اول افتتاح تا سلام به اعتبار شارع مقدس است از این رو ممکن است برای اجزایش خلل (فساد و عدم انتظام) عارض شود. هر نقص و زیادی که در اجزای نماز واقع شود، به خاطر عدم تطابق مأموریه با مآتی‌به، به حسب قاعده اولی موجب خلل و فاسدشدن نماز می‌شود چون کل یعنی نماز با انتفاء جزء منتفی می‌شود و یا مشروط یعنی نماز با ازبین رفتن شرط، ازبین می‌رود مانند اخلال عمدی به کلمات نماز، البته اگر دلیل علاج نداشته باشد. در این رساله مفهوم لغوی و اصطلاحی جهل، عمد، خطا، غفلت، نسیان، شک، سهو و خلل بررسی و تقسیم آنها به قصوری و تقصیری یا عذری و غیر عذری تبیین شد. همچنین پس از بررسی قواعد فقهیه حدیث رفع، لا تعاد، فراغ و تجاوز، اصالة الصحة در فعل دیگری و قاعده نفی عسر و حرج و مشقت در دین، اقسام اخلال عمدی، جهلی و سهوی و نسیانی و اخلال از روی شک تحقیق و در نتیجه حکم کلی اخلال عمدی، جهلی و خطایی در قرائت و اذکار نماز به شرح موارد زیر استنتاج شد:

۱. اخلال عمدی:

الف) با علم و التفات و بدون عذر: نماز را باطل می‌کند به طور مطلق (اخلال در زیادی یا نقیصه اجزاء و شرایط باشد، و یا در رکن یا غیر رکن باشد) چون حدیث «لا تعاد» مربوط به کسی است که در مقام امتثال باشد و فرد عامدی که اجزاء را کم و زیاد می‌کند دیگر در مقام امتثال نیست و حدیث او را شامل نمی‌شود زیرا تناقض در تشریح بوده و بطلان جزء از روی علم و عمدی، دلیل بر بطلان کل نماز است.

ب) از روی عذر (همانند تقيه، اجبار، خوف و اضطرار): لازمه رفع جميع آثار اخلال عمدی از روی عذر، صحت نماز است یعنی اعاده و قضا ندارد و حدیث «لا تُعَاد» شامل اخلال عمدی، از روی عذر می‌شود و اشکالی در صحت نماز نیست. چون مکلف در حالت عذر در مقام امتثال است و تناقض در تشریح لازم نمی‌آید.

۲. اخلال جهلی، خطایی، سهوی، نسیانی و یا از روی غفلت و شک:

الف) تقصیری (مقصر): حکم عامد را دارد چون مکلف قدرت دستیابی به علم را دارد، ولی بر اثر کوتاهی و سهل‌انگاری خود همچنان در مثلاً جهل باقی می‌ماند که در این صورت معذور نیست و نماز باطل می‌شود.

ب) قصوری (قاصر): فقط آن کلمه باطل می‌شود؛ اما رفع شده است. چون بطلان جزء غیر رکنی دلیل بر بطلان کل نماز نیست.

۱) در صورت نگذشتن از محل، باید آن کلمه را به‌طور صحیح جبران کند که در این صورت قرائت و نماز، صحیح خواهد بود و نیازی به سجده سهو نیست.

۲) در صورت گذشتن از محل و دخول به رکن یا به غیر رکن (به جزء بعدی مثلاً آیه بعد)، به جهل، سهو، خطا، نسیان و شک به استناد قاعده تجاوز اعتنا نمی‌کند پس نمازش صحیح است و چیزی بر عهده او نیست.

سپس با توجه به حکم کلی اخلال عمدی، جهلی و خطایی موارد فوق، ۱۴ فرع از جمله (عدم جواز تخطی از قرائت‌های متعارف، لزوم تمییز بین دو کلمه، وجوب حذف همزه وصل و تلفظ کردن همزه قطع در میان جمله، وجوب تلفظ صحیح عربی حروف، احتیاط وجوبی رعایت ادغام و مد و ترک وقف به حرکت، احتیاط مستحبی ترک وصل به سکون، وجوب جهر و اخفات به صورت جزء و واجب شرط ذکری، وجوب عینی یادگیری صحیح قرائت و اذکار نماز، استقرار و آرامش به صورت شرط در تحقق وجوب قرائت، وجوب رعایت ترتیب و موالات بین حمد و سوره و بین آیات، کلمات و حروف قرائت و حرمت گفتن آمین در مطلق نماز) بررسی شد.

شارع مقدس مبطلات را به صورت مستقل جعل کرده است و با بررسی‌های انجام شده، استنتاج شد که در این موضوع هدف شارع تسهیل و عدم سخت‌گیری است و قواعد تجویدی الزام نشده است چرا که روایات تجوید بسیار اندک و اهل بیت علیهم‌السلام قرائت را سنت دانستند، نه فریضه و فقط به مواردی که موجب اخلال مواد از نظر لفظ یا هیئت صحیح کلمات یا حروف و تغییر در حرکات می‌شود تأکید شده است. ما به قرائت قرآن همان‌طوری که نازل شده است، مأموریم، نه هر کلام عربی صحیح فصیح پس باید منطبق با قواعد زبان رایج و عرفی عربی و قرآن رایج حفص از عاصم (اِقْرَأْ كَمَا يَقْرَأُ النَّاسُ) باشد که اگر هیئت مقومه کلمه قرآنی از نظر عرف عرب از بین برود نماز باطل است اما زائد بر این از آنچه علمای تجوید ذکر کردند، واجب و حتی مستحب نیست. البته نباید در مطالعه و یادگیری مسائل مهم و ضروری این رساله که موجب خلل در قرائت و اذکار نماز می‌شود و بین اکثر مکلف‌ها همه‌گیر است، سهل‌انگاری شود و امیدوارم این رساله بتواند در دفع و جبران خلل، به مکلفان یاری رساند.

واژگان کلیدی: نماز، قرائت، ذکر، خلل، عمد، جهل، خطا، عربی، ترتیل.

تقدیم.....	ب
چکیده رساله.....	ث
مقدمه	۱
گفتار ۱: تبیین موضوع رساله (بررسی فقهی جهل، عمد و خطا در قرائت و اذکار نماز در فقه امامیه).....	۱
گفتار ۲: اهمیت و جایگاه موضوع.....	۱
گفتار ۳: اهداف و فوائد تحقیق.....	۲
گفتار ۴: سؤالات اصلی و فرعی.....	۲
گفتار ۵: پیشینه تحقیق و نقاط اشتراک و افتراق مورد نظر با کارهای انجام شده و امتیاز این پژوهش.....	۳
گفتار ۶: توضیح روش تحقیق.....	۳
بخش اول مفاهیم و کلیات	۴
فصل اول: مفاهیم	۷
گفتار ۱: مفهوم لغوی و اصطلاحی صلاه.....	۷
گفتار ۲: مفهوم لغوی و اصطلاحی قرائت.....	۸
گفتار ۳: مفهوم لغوی و اصطلاحی جهل.....	۱۱
گفتار ۴: مفهوم لغوی و اصطلاحی عمد.....	۱۲
گفتار ۵: مفهوم لغوی و اصطلاحی خطأ.....	۱۳
گفتار ۶: مفهوم لغوی و اصطلاحی غفلت.....	۱۳
گفتار ۷: مفهوم لغوی و اصطلاحی نسیان و فراموشی.....	۱۴
گفتار ۸: مفهوم لغوی و اصطلاحی شک.....	۱۶
گفتار ۹: مفهوم لغوی و اصطلاحی سهو.....	۲۰
گفتار ۱۰: مفهوم لغوی و اصطلاحی خلل.....	۲۱
گفتار ۱۱: مفهوم لغوی و اصطلاحی فقه و بررسی فقهی در فقه امامیه.....	۲۳
فصل دوم: کلیات و قواعد فقهیه	۲۵
گفتار ۱: اقسام و ماهیت نماز.....	۲۵
گفتار ۲: اقسام جهل.....	۲۷
گفتار ۳: اقسام خطا.....	۲۸
گفتار ۴: اقسام غفلت.....	۳۰
گفتار ۵: اقسام نسیان.....	۳۰
گفتار ۶: اقسام شک.....	۳۲
گفتار ۷: اقسام سهو.....	۳۳
گفتار ۸: اجزاء و واجبات قرائت.....	۳۴
گفتار ۹: اجزاء و واجبات ذکر.....	۳۵
گفتار ۱۰: بررسی حدیث رفع.....	۳۷

۳۷	۱. بررسی مدارک قاعده.....
۳۸	۲. مرفوع در حدیث رفع؛ کل آثار.....
۳۹	۳. رفع ظاهری و عدم فرق بین رفع در جهل و نسیان.....
۴۳	گفتار ۱۱: بررسی قاعده لا تعاد الصلاة إلا من خمس.....
۴۴	۱. مضمون قاعده.....
۴۴	۲. عمومیت حدیث برای حالت نقیصه و زیاده.....
۴۵	۳. جمع بین مفاد حدیث لا تعاد و مفاد أدله رکن.....
۴۶	۴. شمول قاعده به حالت فراغ (بعد از نماز) و بین نماز.....
۴۶	۵. شمول حدیث بر اجزاء، شرائط و عدم موانع معینه.....
۴۷	گفتار ۱۲: بررسی قاعده فراغ و تجاوز.....
۴۷	۱. شمول قاعده تجاوز در تمام ابواب فقه.....
۴۸	۲. قاعده تجاوز یا فراغ، یک قاعده است.....
۴۸	۳. تقدیم قاعده تجاوز بر استصحاب.....
۵۰	۴. فرق بین قاعده تجاوز و قاعده اصالة الصحة در فعل دیگری.....
۵۰	مدارک و معانی قاعده اصالة الصحة.....
۵۵	گفتار ۱۳: قاعده نفی عسر و حرج و مشقت در دین.....
۵۸	گفتار ۱۴: غیر رکنی بودن قرائت و ذکر.....
۵۸	نظر مختار ۱: عمد و خطا، جهل، نسیان، سهو، غفلت، شک قصوری و تقصیری یا عذری و غیر عذری.....
۵۹	بخش دوم اقسام خلل در قرائت و اذکار نماز.....
۶۱	فصل اول: اخلال عمدی در قرائت و اذکار نماز.....
۶۱	قسم اول: اخلال عمدی با علم و التفات بدون هیچ عذری.....
۶۱	عدم شمول حدیث «لَا تُعَادُ الصَّلَاةُ» برای عامد.....
۶۱	عدم اجرای قاعده تجاوز در حالت احتمال ترک عمدی.....
۶۳	قسم دوم: اخلال عمدی از روی عذر.....
۶۳	قسم سوم: اخلال عمدی از روی علم و تقیه.....
۶۷	فصل دوم: اخلال جهلی در قرائت و اذکار نماز.....
۶۷	گفتار ۱: شمول حدیث «لَا تُعَادُ الصَّلَاةُ» نسبت به ناسی، ساهی و جاهل.....
۶۷	گفتار ۲: عدم شمول حدیث «لَا تُعَادُ الصَّلَاةُ» نسبت به جاهل ملتفت (جهل بسیط).....
۶۸	گفتار ۳: شمول حدیث «لَا تُعَادُ» نسبت به جاهل قاصر و عدم شمول نسبت به جاهل مقصر.....
۷۰	گفتار ۴: شمول قاعده رفع نسبت به جاهل قاصر (غافل).....
۷۷	گفتار ۵: بیان مرحوم آیت الله حائری در مورد اخلال جهل به حکم.....
۷۷	گفتار ۶: نظر آیت الله خامنه‌ای حفظه الله در مورد اخلال جهل به موضوع.....
۸۰	فصل سوم: اخلال سهوی و نسیانی در قرائت و اذکار نماز.....
۸۰	گفتار ۱: اخلال به جهت غفلت از حکم.....
۸۰	گفتار ۲: اخلال به جهت غفلت از موضوع.....

۸۳	گفتار ۳: بررسی سندی و دلالتی روایات معارض بر عدم وجوب سجده سهو
۸۵	حکم نقیصه مستحبات در نماز
۸۵	نظر مختار ۲: سجده سهو بعد از نماز در صورت صحت نماز
۸۵	گفتار ۴: بیان تعارض صحیحه لا تعاد با روایت سفیان بن سمط در اخلال سهوی
۸۶	گفتار ۵: بیان تعارض عامین من وجه بین موثقه ابی بصیر و روایت سفیان بن سمط در اخلال سهوی و عمدی
۸۹	گفتار ۶: تعارض بین صدر قاعده «لا تعاد الصلاة» و صحیحه «مَنْ زَادَ فِي صَلَاتِهِ، فَعَلَيْهِ الْإِعَادَةُ»
۹۲	فصل چهارم: اخلال ناشی از شک در قرائت و اذکار نماز
۹۲	۱. مدرک و دلالت روایات بر قاعده تجاوز و فراغ
۹۲	طائفه اول: روایات مربوط به شک بعد از فراغ از عمل
۹۳	طائفه دوم: روایات مربوط به شک در اثناء عمل
۹۵	طائفه سوم: روایاتی که مربوط به شک بعد از وقت
۹۵	۲. کفایت تجاوز یا شرط دخول در غیر در قاعده تجاوز
۹۶	طائفه اول: کفایت تجاوز
۹۶	طائفه دوم: لزوم دخول در غیر
۹۶	۳. مراد از دخول در غیر
۹۹	۴. معنای محل در قاعده تجاوز
۱۰۰	۵. عزیمت (لزوم) مضمی، نه رخصت (انتخاب)
۱۰۱	۶. اجرای قاعده تجاوز در اجزاء مستقله و غیر مستقله
۱۰۱	۷. اجرای قاعده تجاوز در شک در وجود و صحت
۱۰۲	۸. اختصاص قاعده به حال ذکر در شبهه موضوعیه و حکمیه
۱۰۳	نظر مختار ۳: حکم کلی اخلال عمدی، جهلی و خطایی در قرائت و اذکار نماز
۱۰۵	بخش سوم احکام اخلال عمدی، جهلی و خطایی در قرائت و اذکار نماز
۱۰۷	فصل اول: حکم اخلال عمدی، جهلی و خطایی به کلمات و حروف در قرائت و اذکار نماز
۱۰۷	گفتار ۱: مسائل، اقوال و ادله
۱۰۸	گفتار ۲: بیان آیت الله خوئی رحمه الله
۱۱۰	گفتار ۳: تمییز بین کلمات
۱۱۱	نظر مختار ۴: تمییز بین کلمات
۱۱۲	فصل دوم: حکم اخلال عمدی، جهلی و خطایی به قواعد تجوید در قرائت و اذکار نماز
۱۱۲	گفتار ۱: همزه وصل و قطع
۱۱۳	نظر مختار ۵: حذف همزه وصل و تلفظ کردن همزه قطع
۱۱۴	گفتار ۲: مخارج حروف
۱۱۴	۱. مسائل و اقوال
۱۱۵	نظر مختار ۶: وجوب فتحه حرف ماقبل یاء مفتوح
۱۱۵	۲. روایات
۱۱۶	۳. معنای ترتیل

۱۲۰	۴. بیان آیت الله خوئی رحمه الله
۱۲۰	۵. بیان آیت الله سبزواری رحمه الله
۱۲۲	۶. بیان آیت الله اشتهدادی رحمه الله
۱۲۴	۷. تلفظ صحیح حروف عربی
۱۲۴	نظر مختار ۷: تلفظ صحیح حروف
۱۲۶	گفتار ۳: ادغام
۱۲۶	۱. حکم فقهی انواع ادغام
۱۲۷	۲. مسائل، اقوال و ادله ادغام
۱۳۰	نظر مختار ۸: ادغام
۱۳۱	گفتار ۴: مدّ
۱۳۱	۱. حکم انواع مدّ
۱۳۱	۳. مسائل و اقوال مدّ
۱۳۲	۴. روایات
۱۳۴	۵. استدلال آیت الله خوئی رحمه الله
۱۳۴	۶. استدلال آیت الله سید محسن طباطبایی حکیم رحمه الله
۱۳۵	نظر مختار ۹: مد
۱۳۷	گفتار ۵: محسنات تجویدی
۱۳۹	گفتار ۶: وقف به حرکت و وصل به سکون
۱۴۱	نظر مختار ۱۰: وقف به حرکت و وصل به سکون
۱۴۲	فصل سوم: حکم اخلال عمدی، جهلی و خطایی به جهر و اخفات در قرائت و اذکار نماز
۱۴۲	گفتار ۱: تعریف، حکم و معیار جهر و اخفات
۱۴۲	گفتار ۲: موارد جهر در قرائت
۱۴۲	گفتار ۳: موارد اخفات در قرائت
۱۴۳	گفتار ۴: فروع جهر و اخفات در قرائت
۱۴۴	گفتار ۵: افراط و تفریط در جهر و اخفات
۱۴۴	گفتار ۶: جهر در کلمات پایانی آیات
۱۴۵	گفتار ۷: جهر به جای اخفات یا اخفات به جای جهر
۱۴۶	گفتار ۸: مسائل عروه
۱۴۶	گفتار ۹: روایات
۱۴۷	گفتار ۱۰: مقتضای قاعده اطلاق و اصل برائت
۱۴۹	گفتار ۱۱: بیان مقتضای روایات خاصه
۱۵۱	گفتار ۱۲: اخلال عمدی جهر و اخفات
۱۵۱	گفتار ۱۳: اخلال نسیانی و جهلی جهر و اخفات
۱۵۱	گفتار ۱۴: شمول موضوع حکم به صحت اخلال نسیانی و جهلی جهر و اخفات به مردان و زنان
۱۵۲	گفتار ۱۵: شمول مورد حکم صحت نماز به دو رکعت اول و دو رکعت آخر

- گفتار ۱۶: شمول مورد حکم صحت نماز به جهر و اخفات ذاتی و عرضی و مستقل ۱۵۲
- گفتار ۱۷: انواع اخلال به جهر و اخفات، از روی جهل و نسیانی که از محل جبران گذشته ۱۵۲
- گفتار ۱۸: اخلال به جهر و اخفات، از روی جهل و نسیانی که از محل جبران نگذشته ۱۵۳
- گفتار ۱۹: تبیین شرط ذکر جهر و اخفات و تبیین احتیاط ۱۵۵
- نظر مختار ۱۱: جهر و اخفات ۱۵۵
- فصل چهارم: حکم اخلال عمدی، جهلی و خطایی به خاطر ناتوانی از اصل قرائت و قرائت صحیح در نماز**
- گفتار ۱: ناتوانی از اصل قرائت ۱۵۷
- گفتار ۲: بررسی ناتوانی از اصل قرائت و قرائت صحیح با قاعده عدم ترک نماز در هیچ حالی ۱۵۸
- گفتار ۳: بررسی ناتوانی از اصل قرائت و قرائت صحیح با قاعده نفی عسر و حرج و مشقت در دین ۱۵۹
- گفتار ۴: مسائل ناتوانی از قرائت صحیح و ادله آن با روایات خاصه ۱۶۰
- گفتار ۵: سقوط قرائت و اتمام برای عاجز قاصر از تعلم ۱۶۶
- نظر مختار ۱۲: ناتوانی از قرائت صحیح و ادله آن با روایات خاصه ۱۶۷
- گفتار ۶: واجب طریقی بودن تعلم قرائت و اذکار نماز ۱۶۸
- گفتار ۷: عاجز مقصر از تعلم قرائت و نماز ۱۷۰
- نظر مختار ۱۳: عاجز مقصر از تعلم قرائت و نماز و وجوب اتمام ۱۷۴
- فصل پنجم: حکم اخلال عمدی، جهلی و خطایی به استقرار و آرامش در قرائت و اذکار نماز**
- گفتار ۱: حکم استقرار ۱۷۵
- گفتار ۲: مسأله و اقوال ۱۷۵
- گفتار ۳: وجوب استقرار (طمأنینه) در جمیع افعال و اقوال نماز ۱۷۶
- گفتار ۴: طمأنینه واجب مشروط است، نه مستقل ۱۷۷
- گفتار ۵: در استقرار و طمأنینه نسبت به اذکار واجب ۱۷۸
- گفتار ۶: عدم وجوب استقرار و طمأنینه نسبت به اذکار مستحب ۱۷۹
- گفتار ۷: استثناء استقرار ۱۸۰
- گفتار ۸: تحرک قهری (اضطراری، اجباری: مخالف اختیاری) ۱۸۱
- نظر مختار ۱۴: استقرار و آرامش در قرائت و اذکار نماز ۱۸۳
- فصل ششم: حکم اخلال عمدی، جهلی و خطایی به ترتیب و موالات در قرائت و اذکار نماز**
- گفتار ۱: غیر رکنی بودن ترتیب و موالات ۱۸۵
- گفتار ۲: نحوه جبران ترتیب و موالات ۱۸۵
- گفتار ۳: وجوب ترتیب بین حمد و سوره ۱۸۶
- نظر مختار ۱۵: وجوب غیررکنی ترتیب و موالات ۱۹۰
- گفتار ۴: اخلال عمدی یا سهوی ترتیب ۱۹۱
- نظر مختار ۱۶: اخلال عمدی و سهوی به ترتیب ۱۹۵
- فصل هفتم: حکم اخلال عمدی، جهلی و خطایی با گفتن آمین بعد از حمد (نأمین)**
- گفتار ۱: لغت، معنا، اصطلاح و نفی قرآنت آمین ۱۹۷
- گفتار ۲: مسأله و فتاوی امامیه ۱۹۸

گفتار ۳: ادله حرمت	۱۹۹
گفتار ۴: حرمت تکلیفی یا حرمت وضعی	۲۰۲
گفتار ۵: تأمین در سایر احوال نماز	۲۰۵
گفتار ۶: تأمین در نوافل	۲۰۷
گفتار ۷: تأمین در حالات تقیه	۲۰۸
گفتار ۸: تأمین سهوی یا نسیانی	۲۰۹
گفتار ۹: تأمین جهلی	۲۰۹
گفتار ۱۰: عدم اشاره به گفتن «آمین» در حدیث کیفیت «صلاة رسول الله»	۲۱۰
نظز مختار ۱۷: اخلال عمدی، جهلی و خطایی با گفتن آمین بعد از حمد	۲۱۱
جمع بندی نهایی و نتیجه گیری	۲۱۳
فهرست منابع و مآخذ	۲۲۶
پیوست: نحوه تلفظ و تصاویر مخارج حروف	۲۴۳

مقدمه

گفتار ۱: تبیین موضوع رساله (بررسی فقهی جهل، عمد و خطا در قرائت و اذکار نماز در فقه امامیه)

فراگیری قرائت صحیح اذکار و سوره‌هایی که باید در نماز خوانده شود بر هر مسلمانی واجب است. یادگیری و درست خوانی نماز، واجب غیر رکنی است از این رو اگر کلمات حمد، سوره و ذکرهای واجب نماز را صحیح نخوانیم، نماز باطل می‌شود. اخلال در قرائت گاهی عمدی، گاهی از روی جهل، گاهی از روی شک و گاهی نیز سهوی و از روی اشتباه و فراموشی است که می‌بایست هر کدام از این موارد، بررسی و موارد اخلال آن شناسایی گردد و در پایان راه‌های اصلاح و جبران آن در نماز بررسی و ذکر شود. این پژوهش به بررسی ویژگی‌ها و مرزهای این موضوع می‌پردازد.

گفتار ۲: اهمیت و جایگاه موضوع

یادگیری روخوانی، روان خوانی و تجوید دو هدف مهم دارد: ۱- یادگیری صحیح خواندن قرآن. ۲- یادگیری و درست خوانی نماز.

هر چند خواندن قرآن، فی نفسه، عملی مستحب است، اما فراگیری قرائت صحیح سوره‌هایی که باید در نماز خوانده شود بر هر مسلمانی واجب است چون اگر کلمات حمد، سوره و ذکرهای واجب نماز را صحیح نخوانیم، نماز باطل می‌شود.

اما متأسفانه یکی از واجب‌ترین فرایض الهی که باید همه درست یاد بگیرند و عمل کنند به درستی آموزش داده نشده است و در قرائت اکثر مکلفین اشتباه وجود دارد که امید است با تحقیق و ترویج این موضوع گامی مؤثر برای رفع اشتباهات رایج ایشان برداشته شود.

به فرموده خداوند متعال اولین وظیفه حکومت اقامه نماز است: *الَّذِينَ إِذَا مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ*.^۲ اما با کمال تأسف اصلاح ظاهری و قرائت صحیح نماز، حضور قلب، عاشقانه، خاشعانه، خالصانه خواندن نماز حتی به طلاب عزیز به طور کامل آموزش داده نمی‌شود.

حضرت آیت الله بهجت رحمه الله فرمودند: اگر بدانیم اصلاح امور انسان به اصلاح عبادت و در رأس آنها نماز است، که به واسطه خضوع و خشوع و آن هم به اعراض از لغو محقق می‌شود کار تمام است! از این رو اصلاح نماز موجب اصلاح تمام امور زندگی انسان خواهد شد.^۳

توجه به اصلاح ظاهری و باطنی نماز از آنجایی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که امام صادق علیه السلام فرمودند اولین چیزی که هنگام حسابرسی اعمال، خداوند متعال از بندگان سؤال می‌فرماید نماز است پس اگر نمازش رد شود سایر اعمالش نیز رد خواهد شد و اگر نمازش قبول شود سایر اعمالش نیز قبول خواهد شد: *أَوَّلُ مَا يَحْسَبُ الْعَبْدُ بِهِ عَنِ الصَّلَاةِ فَإِذَا رَدَّتْ رَدَّ سَائِرِ عَمَلِهِ وَإِذَا قُبِلَتْ قُبِلَ سَائِرِ عَمَلِهِ*.^۴

۲. حج، ۴۱.

۳. برگی از دفتر آفتاب، ص ۱۳۹.

۴. من لا يحضره الفقيه، ج ۱، کتاب الصلاة، باب فضل الصلاة، باب ۲، ح ۵.

گفتار ۳: اهداف و فوائد تحقیق

۱) بعد علمی: این پژوهش قصد دارد تا احکام مرتبط با جهل، عمد و خطا در قرائت و اذکار نماز در فقه امامیه را براساس منابع فقه امامیه (قرآن، سنت، عقل و اجماع) به صورت استدلالی مورد بررسی و استنتاج قرار دهد.

۲) بعد پژوهشی: از آنجایی که به طور مستقل و مفصل این موضوع بحث نشده است این رساله می‌تواند بنیان‌گذاری و شروع پژوهش‌های دیگری در این مسأله باشد.

از آن جایی که فراگیری قرائت صحیح سوره‌ها و اذکاری که باید در نماز خوانده شود بر هر مسلمانی واجب است. از این رو به یادگیری و درست‌خوانی نماز و پیشگیری از موارد و احکام اخلال در قرائت و اذکار نماز باید توجه ویژه‌ای نمود. بنابراین نتایج این تحقیق می‌تواند برای هر مسلمان مکلفی، به خصوص اساتید، طلاب محترم و مربیان قرآن کاربرد داشته باشد.

گفتار ۴: سؤالات اصلی و فرعی

سؤال اصلی:

حکم فقهی جهل، عمد و خطا در قرائت و اذکار نماز چیست؟

سؤالات فرعی:

- ۱- مفهوم جهل، عمد، خطا، سهو، نسیان، قرائت، ذکر، نماز و خلل چیست؟
- ۲- اجزاء، حکم و واجبات قرائت و اذکار نماز چیست؟
- ۳- اقسام جهل، عمد، خطا، سهو، نسیان و تفاوت آنها چیست؟
- ۴- حکم اخلال جهل قصوری در قرائت و اذکار نماز چیست؟
- ۵- حکم اخلال جهل تقصیری در قرائت و اذکار نماز چیست؟
- ۶- حکم اخلال عمدی در قرائت و اذکار نماز چیست؟
- ۷- حکم اخلال خطایی، سهوی و نسیانی در قرائت و اذکار نماز چیست؟
- ۸- حکم جهل، عمد و خطا در اخلال به کلمات و حروف قرائت و اذکار نماز چیست؟
- ۹- عدم رعایت چه مقدار از قواعد تجوید (همزه وصل و قطع، مخارج حروف، ادغام، مدّ، وقف به حرکت و وصل به سکون، محسنات تجویدی)، اخلال در نماز محسوب شده و راه جبران و اصلاح آن چیست؟
- ۱۰- حکم جهل، عمد و خطا در جهر و اخفات نماز چیست؟
- ۱۱- حکم جهل، عمد و خطا در ناتوانی از اصل قرائت و قرائت صحیح نماز چیست؟
- ۱۲- حکم جهل، عمد و خطا در استقرار و آرامش در قرائت و اذکار نماز چیست؟
- ۱۳- حکم جهل، عمد و خطا در ترتیب و موالات در قرائت و اذکار نماز چیست؟
- ۱۴- حکم جهل، عمد و خطا در تأمین نماز چیست؟

گفتار ۵: پیشینه تحقیق و نقاط اشتراک و افتراق مورد نظر با کارهای انجام شده و امتیاز این پژوهش

با بررسی زیاد متأسفانه از اساتید بزرگوار حوزه درس خارج فقه موضوع رساله یافت نشد و در ابتدا ابهامات زیادی برای محقق وجود داشت که به لطف خداوند از مطالب مرتبط دروس دیگر و راهنمایی اساتید راهنما و مشاور استفاده کردم و رساله به سرانجام رسید. البته در سال دوم چند درس خارج فقه مرتبط از اساتید دیدم که ناقص و در بعضی موارد استدلال‌ها کامل نبود. پژوهش‌های مرتبط انجام شده:

(۱) در العروه الوثقی مرحوم آیت الله سید محمد کاظم طباطبایی یزدی و فقهای که حاشیه بر عروه نوشتند و یا مدارک و ادله عروه را بررسی کردند از جمله: مهذب الأحكام فی بیان الحلال و الحرام (آیت الله سید عبد الأعلى سبزواری) - موسوعه الامام الخوئی (شرح العروه الوثقی در ۳۳ جلد، آیت الله سید ابوالقاسم موسوی خوئی)، مستمسک العروه الوثقی (در ۱۴ جلد، آیت الله سید محسن طباطبایی حکیم) - مدارک العروه (آیت الله علی پناه اشتهاردی در ۳۰ جلد، ۱۹ مسأله، در فصل فی الخلل الواقع فی الصلاة، در جلد اول) و ... بیان شده است.

(۲) دو کتاب هم به طور مستقل در باب خلل در نماز تدوین شده به نام: خلل الصلاة و أحكامه (آیت الله مرتضی بن عبد الکریم حائری یزدی رحمه الله) و الخلل فی الصلاة تألیف حضرت امام خمینی (قدس سره)، در این کتاب آنحاء و موارد اخلال در نماز از اخلال به شروط و اجزاء نماز مورد بررسی قرار گرفته که البته بعضی از موارد اخلال در قرائت نیز در این کتاب بررسی و مطرح شده است اما مباحث موضوع این رساله به طور کامل مطرح نشده است. همچنین حضرت امام خمینی (قدس سره) در تحریر الوسيله در فصل احکام خلل در نماز، در جلد ۱، در ۴ صفحه مشتمل بر ۶ مسأله در این موضوع فتوا دادند.

کتاب فقهی استدلالی فارسی در این موضوع یافت نشد و ناگزیر به متون عربی مذکور مراجعه شد و بیش از صد صفحه ترجمه و در خلال مباحث خلاصه و استفاده گردید. در مواردی اندک نیز به صورت پاورقی به متون عربی اشاره شده است. از این رو امر تحقیق این رساله بیش از دو و نیم سال به طول انجامید.

امتیاز این پژوهش:

در این تحقیق به طور مفصل و مجزا فقط اخلال ناشی از جهل، عمد و خطا در قرائت و اذکار نماز را مورد بررسی فقهی قرار دادیم. سند و رجال تمام احادیث بررسی شده است و در ابتدا به صورت مفصل و با ذکر سند کتاب آورده شده است و مابقی به علت محدودیت حجم رساله فقط به مثلاً ثقه و امامی بودن به طور مختصر اشاره شده است. افراط در یادگیری تجوید که مکلف از خواندن نماز به خاطر عدم یادگیری ناامید شود و توانایی یادگیری نداشته باشد و یا تفریط و سهل‌انگاری در حداقل و موارد ضروری یادگیری موجب شد تا این موضوع بررسی شود که چه مقدار از تجوید در قرائت صحیح نماز مؤثر است.

گفتار ۶: توضیح روش تحقیق

برای رسیدن به نتیجه مطلوب و بررسی فقهی موارد و احکام اخلال در قرائت و اذکار نماز، ناگزیر باید از روش آمیزه‌ای و تلفیقی استفاده کنیم که در این روش از نقلی و حیانی (قرآن و احادیث)، نقلی تاریخی و عقلی برهانی، علمی تجربی، زبانی، ادبی و توجه به عرف استفاده می‌کنیم.